

Гетьман Галина Миколаївна,
кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса,
Національна академія правових наук України,
Україна, м. Харків
e-mail: galinangetman@gmail.com
ORCID 0000-0003-0872-3660

doi: 10.21564/2414–990x.146.166844
УДК 343.98

ОТРИМАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ОСОБИ НЕВІДОМОГО ЗЛОЧИНЦЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В УМОВАХ ЗМАГАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Висвітлено питання проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит під час моделювання особи невідомого злочинця в умовах змагального кримінального процесу. Розглянуто проблеми проведення допиту свідків та потерпілих слідчим за умови залучення спеціаліста-психолога з метою отримання психологічної інформації, необхідної для побудови психологічного профілю особи невідомого злочинця та проведення судово-психологічної експертизи допитуваних осіб.

Ключові слова: допит; змагальний кримінальний процес; особа невідомого злочинця; спеціаліст-психолог; судово-психологічна експертиза.

Гетьман Г. Н., кандидат юридических наук, старший научный сотрудник Научно-исследовательского института изучения проблем преступности имени академика В. В. Сташиса, Национальная академия правовых наук Украины, Украина, г. Харьков.

e-mail : galinangetman@gmail.com ; ORCID ID 0000-0003-0872-3660

Получение психологической информации о личности неизвестного преступника при проведении допроса в условиях состязательного уголовного процесса

Освещаются вопросы проведения такого следственного (розыскного) действия как допрос в процессе моделирования личности неизвестного преступника в условиях состязательного уголовного процесса. Рассматриваются проблемы проведения допроса свидетелей и потерпевших лиц следователем при условии привлечения специалиста-психолога с целью получения психологической информации, необходимой для построения психологического профиля личности неизвестного преступника и проведения судебно-психологической экспертизы допрашиваемых лиц.

Ключевые слова: допрос; состязательный уголовный процесс; личность неизвестного преступника; специалист-психолог; судебно-психологическая экспертиза.

Вступ. У сучасних умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються в нашій країні, в умовах боротьби зі злочинністю, особливо з серійними злочинами, що вчиняються на території України, а також з огляду на план реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні (Указ Президента України від 05.03.2019 р. № 53/2019) виникає необхідність розвитку новітніх наукових засобів, методів та практичних рекомендацій розслідування злочинів.

Аналіз літературних джерел. Загальні положення тактики проведення допиту окремих осіб (за процесуальним статусом це можуть бути потерпілий, свідок, підозрюваний, обвинувачений та ін.) викладені у криміналістичній літературі досить широко. Зокрема, дану проблему розробляли О. В. Дулов (O. V. Dulov), В. О. Коновалова (V. O. Konovalova), В. Ю. Шепітько (V. Yu. Shepit'ko) та ін.

Метою статті є аналіз сутності допиту як однієї з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій в умовах використання психологічних знань та можливості залучення спеціаліста-психолога з метою отримання нових знань щодо особи злочинця.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України [7] слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Допит є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, однак і доволі складною. Оскільки, як пише В. В. Польщиков (V. V. Polshchikov), «чим більше часу минуло з моменту сприйняття факту (події, явища), тим важчим є відтворення його у пам'яті людини, тим меншою є виразність цих фактів, подій, явищ у пам'яті допитуваного. Проте інтенсивність забування сприйнятих фактів залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників, і час, що пройшов з моменту події, – усього лише один із них. Без урахування всіх цих чинників (особливості сприйняття, зусилля втримати факт у пам'яті, дефекти пам'яті тощо) неможливо правильно вирішити питання про обсяг інформації, яку можна отримати від допитуваної особи» [10, с. 149–150].

Допит є засобом пізнання слідчим події минулого, фактів та обставин, що не можна безпосередньо спостерігати у даний час, шляхом сприйняття мови допитуваних осіб, які надають відомості про ці факти, обставини, події на підставі спогадів, за допомогою вирішення поставлених розумових (мисленневих) завдань та словесного викладу слідчому результатів розумової діяльності. При цьому сутність допиту не розкривається, а є лише вираженням його зовнішньої форми, стверджують учені [3, с. 57].

На рівні слідчий – допитуваний допит є складним процесом обміну інформацією між слідчим та допитуваним, під час проведення якого слідчий повинен отримати від допитуваного максимальну кількість важливої інформації про особу невідомого злочинця. При цьому слід розуміти, що з метою моделювання особи невідомого злочинця до предмета допиту слід включати отримання такої інформації від допитуваного, що безпосередньо указує на фізичні, фізіологічні та психологічні характеристики особи невідомого злочинця. Слід звернути увагу

на те, що для моделювання особи невідомого злочинця може використовуватися інформація, отримана від свідків (очевидців) вчиненого кримінального правопорушення, потерпілої особи, близьких родичів та осіб, які перебували у певних взаємовідносинах з потерпілою особою (або жертвою). Наразі ми зосередимося саме на проведенні допиту свідків (очевидців) та потерпілої особи. Зазначимо, що тактика допиту охоплює найбільш ефективні прийоми, що мають сприяти одержанню повних і об'єктивних показань від допитуваної особи.

Під час проведення слідчим допиту свідків (очевидців) та (або потерпілої особи) з метою побудови моделі особи невідомого злочинця слідчий повинен: 1) з'ясувати характер взаємовідносин допитуваного з іншими особами кримінального провадження (а саме: чи не перебуває допитуваний у дружніх, родинних відносинах з учасниками кримінального провадження; ставлення допитуваного свідка (очевидця) до потерпілої особи (жертви) – співчуття, байдужість, неприязнь. У цьому разі слід з'ясувати, з якого часу і чому у допитуваного виникло таке ставлення, що в подальшому допоможе уникнути таких типових ситуацій допиту, як «добросовісна помилка», «суперечності у показаннях допитуваного», «відмова від давання показань» та «повідомлення неправдивих показань»); 2) з'ясувати можливість правильно сприйняти (йдеться про стан фізичного та психічного здоров'я) окремі факти чи події для метою отримання достовірних показань від допитуваного щодо обстановки вчинення злочину, особи злочинця (його анатомічних, фізіологічних та функціональних характеристик, в окремих випадках – психічного стану такої особи), особи потерпілого або жертви (віктимність поведінки); 3) з'ясувати моральні якості допитуваного з метою попередження перекручення показань та дачі неправдивих показань.

Таким чином, типовими запитаннями під час допиту свідка чи потерпілого, який проводиться з метою моделювання особи невідомого злочинця, є такі: 1) у яких відносинах перебуває допитуваний із потерпілою особою (жертвою); 2) як допитуваний характеризує особу потерпілого (жертви), її поведінку у момент до вчинення злочину (та/або безпосередньо чи після вчинення злочину); 3) час учинення злочину; 4) обстановка та місце вчинення злочину (населений пункт (людне чи безлюдне місце), місце поза населеним пунктом, жиле приміщення, будівлі господарського призначення, місця призначені для проведення дозвілля та відпочинку, торгівлі чи харчування тощо); 5) знаряддя вчинення злочину (побутові прилади та інструменти, холодна зброя, вогнепальна зброя, отрута, тверді тупі предмети (цегла, камінь) тощо); 6) характеристика особи невідомого злочинця (чи злочинців): стать; вік; зріст (високий, середній, низький); статура (худорлява, середньої повноти, повна); наявність чи відсутність сутулості; особливості обличчя (кавказький, монгольський, середньоазіатський, європейський типи обличчя); колір шкіри; особливості голосу та мовлення; особливі прикмети (шрами, татуювання тощо); 7) чи вживала потерпіла особа (жертва) та/або невідомий злочинець спиртні напої та/або наркотичні засоби; 8) чи може допитуваний суб'єктивно охарактеризувати реакції, емоції та від-

чуття особи невідомого злочинця (радість, здивування, страждання, гнів, агресія, презирство, страх, сором, жорстокість).

Далі слідчий, аналізуючи отриману під час проведення допиту інформацію, здійснює побудову ідеальної моделі особи невідомого злочинця та проводить перенесення отриманих знань на особу підозрюваного (невідомого злочинця).

Інколи можуть виникати слідчі ситуації, коли ефективність проведення допиту, може безпосередньо залежати від залучення спеціаліста – психолога (**слідчий–допитуваний–залучений психолог**). Зауважимо, що застосування психологічних знань може сприяти отриманню більш якісної психологічної інформації щодо особи невідомого злочинця від допитуваної особи.

Залучення спеціаліста психолога для проведення допиту свідків (очевидців) та потерпілої особи також може впливати на ефективність побудови психологічного профілю особи невідомого злочинця та проведення у подальшому судово-психологічних експертиз. Так, М. М. Коченов (М. М. Kochenov) стверджує, що головна функція судово-психологічної експертизи полягає в отриманні практичного застосування спеціальних психологічних знань та методів дослідження нових фактів, які дають змогу точно та об'єктивно оцінювати індивідуальні особливості психічної діяльності обвинувачених, свідків та потерпілих. Такими даними можуть бути відомості про пізнавальну діяльність (від простих відчуттів до вищих форм мислення), ситуативно обумовлені реакції, стійкі психічні стани та властивості особи. Судово-психологічна експертиза досліджує головним чином прояви психіки людини, які не виходять за межі норми, тобто така експертиза проводиться переважно стосовно психічно здорових осіб [6, с. 5]. Тобто проводиться психодіагностика осіб, які є носіями інформації про кримінальне правопорушення (у даному разі мова йде про свідків та потерпілих осіб).

У літературі з психології термін «психологічна діагностика» (від грец. *psyche* – душа та *diagnosis* – здатний розпізнавати) визначають як галузь психологічної науки, що розробляє принципи, прийоми та шляхи розпізнання, оцінки, виміру індивідуально-психологічних особливостей особи та структурно представлена такими теоріями: 1) загальна теорія психологічного виміру; 2) окремі теорії та методики виміру властивостей та поведінки особи; 3) теорії та методики оцінки (позатестова методика), з метою отримання інформації для подальшої побудови психологічного профілю особи невідомого злочинця.

Створення психологічного профілю особи невідомого злочинця та, зокрема, наповнення такої моделі інформативним масивом передбачає **позаекспертну** діагностику психічних станів та психічних властивостей особи невідомого злочинця не лише під час вчинення, а також до та після кримінального правопорушення. Причому такі поняття, як «психічний стан» та «психічні властивості» не є тотожними.

Так, «психічні властивості» – це категорія, що вказує на відому стійкість існуючих психічних проявів, що притаманні індивіду, на їх переважність в його психічній діяльності, закріпленість та повторюваність у структурі особистості (тривожна недовірливість, емоційна лабільність, гіпертимність, інтро- або

екстравертированість) [11]; психічні властивості – найбільш стійкі особливості особи, що постійно проявляються та забезпечують певний якісно-кількісний рівень поведінки та діяльності, типовий для певної особи [4, с. 12]; форма існування психічного, що відтворює стійкі якості індивіда, що забезпечують певні і типові для нього динаміку та рівень психічної діяльності й поведінки [9, с. 28]. Іншими словами, психічні властивості характеризують особу за її типовими поведінковими проявами відносно себе, інших людей, навколишнього світу. Психічні властивості виявляються у стійких особливостях психіки, що виражені у темпераменті, характері, спрямованості, здібностях [8].

У свою чергу під психічним станом розуміють один із можливих режимів життєдіяльності людини, який на психологічному рівні характеризується системою психологічних фільтрів, що забезпечують специфічне сприйняття оточуючого світу [1]; цілісна реакція особи на зовнішні та внутрішні стимули, спрямована на досягнення корисного результату діяльності чи адаптаційного процесу [1, с. 298]. Причому психічний стан впливає на всі сторони поведінки та діяльності людини. Зокрема, у спеціальній науковій літературі зазначається, що психічні стани відображають характеристику психічної діяльності за певний період часу, виникають під впливом зовнішніх подразників та мають свою класифікацію: 1) гностичні (допитливість, здивування, сумніви, зацікавленість, зосередженість тощо); 2) емоційні (радість, сум, злість, образа, сум, страх, пристрасть тощо); 3) вольові (активність, рішучість, впевненість, неухважність, спокій). Для всіх психічних станів загальною є регуляторна функція, тобто такі процеси, як афекти та воля, виступають головним фактором у формуванні станів [8].

Саме тому під час моделювання особи невідомого злочинця важливим є також з'ясування того, як така особа могла й сприймала жертву, діяння, що нею були вчинені, про що така особа могла думати, які мала прагнення, наміри, бажання, спонукання до вчинення певних дій та вибору жертви; чи перебувала особа невідомого злочинця у стані стресу, відчувала тривогу, який мала настрій, чи перебувала у стані фрустрації, емпатії, депресії, тобто з'ясування внутрішнього змісту її життя, що вказує на індивідуальність такої особи.

Окрім того, під час судово-психологічних експертних досліджень щодо моделювання особи невідомого злочинця передбачається також застосування спеціальних методик, таких як методика судового психологічного аналізу вихідних даних, експертна оцінка афективних реакцій та особливих емоційних станів, методика судово-психологічного дослідження у кримінальних провадженнях, методика судово-психологічного дослідження межових станів, методика дослідження психологічного анамнезу, методика систематизованої фіксації та квантифікації одиниць психологічного змісту в досліджуваному матеріалі (контент-аналіз та інтент-аналіз), комплексна методика дослідження індивідуально-психологічних особливостей (емоційно-поведінкових виявів та провідних властивостей особистості), психологічний аналіз текстової інформації.

У сучасних умовах також актуалізувалася необхідність зосередження уваги на можливості побудови психологічного профілю особи терориста чи лідера терористичного угруповання. Умовою проведення судово-психологічної експертизи щодо визначення особи терориста чи лідера терористичного угруповання є затримання членів такого об'єднання, які не надають відомостей про особу лідера. Призначення та проведення судово-психологічної експертизи, під час якої можуть бути використані різні тестові методики, бесіда із учасниками такого терористичного угруповання, дозволяють побудувати експертну психологічну модель лідера.

Тому під час проведення судово-психологічної експертизи важливим є з'ясування особливостей поведінки злочинця (терориста), що у подальшому сприятиме визначенню певного типу злочинця.

Зауважимо, що всі тестові методики розроблені в межах такої науки як психологія і здебільшого спрямовані на встановлення психічного діагнозу осіб, які не вчиняли злочини. Натомість застосування подібних тестів, що певною мірою адаптуються для вирішення криміналістичних та експертних завдань щодо розслідування злочину, під час судово-психологічних досліджень, які проводяться кваліфікованими психологами-спеціалістами чи психологами-експертами, сприяє визначенню таких психологічних характеристик, властивостей та станів, які можуть вказувати на: здатність особи сприймати та оцінювати кримінальне правопорушення; відношення такої особи до кримінального правопорушення; здатність надавати інформацію про вчинене кримінальне правопорушення [2, с. 243].

Висновок. Таким чином, моделювання особи невідомого злочинця під час психологічних судово-експертних досліджень – це побудова моделі спеціалістом-психологом чи судовим експертом-психологом, що розкриває психологічні властивості, якості та процеси (мотиви, потреби, спонукання, відчуття, емоції, уявлення, сприйняття, орієнтації, інтелектуальні здібності тощо), пояснює сутність поведінки конкретної особи, розкриває такі характеристики, що відображають ставлення особи невідомого злочинця до виконуваних ним дій (бездіяльності), до оточення та самого себе під час, до вчинення та після вчинення злочину.

Список літератури

1. Гамезо М. В., Герасимова В. С., Марушева Д. А., Орлова Л. М. Общая психология : учеб.-метод. пособие. Москва : Ось-89, 2007. 352 с.
2. Гетьман Г. М. Моделювання особи невідомого злочинця під час судово-психологічних досліджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 25. С. 240–244.
3. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск, 1971. 272 с.
4. Иващенко А.В., Крупнов А. И., Крысько В. Г. Психология в понятиях, схемах, комментариях. Ч. 1. Введение в психологию : учеб. пособие. Москва : МНЭПУ, 2008.
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. Дата оновлення: 26.12.2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

6. Коченов М. М. Судебно-психологическая экспертиза. Москва : ВИИПРМПП, 1977. 179 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Макарова Н. Г. К вопросу о сущности психических процессов, психических состояний и психических свойств. *Педагогика и психология: прошлое, настоящее, будущее* : междунар. заоч. науч.-практ. конф. Новосибирск, 25 июня 2012 г. URL: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/3260-2012-06-30-18-25-56> (дата обращения: 02.04.2019).
9. Никандров В. В. Психология : учебник Москва : Волтерс Клувер, 2009. 1001 с.
10. Польщиков В. В. Розкриття вбивств. Особливості розслідування нерозкритих убивств минулих років : навч. посібник. Маріуполь : Новий мир, 2013. 196 с.
11. Психические свойства. URL: <https://psychiatry.academic.ru> (дата обращения: 02.04.2019).

References

1. Hamezo, M.V., Herasymova, V.S., Marusheva, D.A., Orlova, L.M. (2007). *Obshchaia psykholohyia*. Moscow: Os-89 [in Russian].
2. Hetman, H.M., (2014). Modeliuvannia osoby nevidomoho zlochyntsia pid chas sudovo-psykholohichnykh doslidzhen. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, issue 25, 240–244 [in Ukrainian].
3. Dulov, A.V., Nesterenko, P.D. (1971). *Taktyka sledstvennykh deistviy*. Mynsk [in Russian].
4. Yvashchenko, A.V., Krupnov, A.Y., Krys'ko, V.H. (2008). *Psykhohohyia v poniatiakh, skhemakh, kommentaryakh*. Part. 1. *Vvedeniye v psykholohiyu*. Moscow: МНЭПУ [in Russian].
5. Instruksiiia pro pryznachenniia ta provedenniia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen, zatverdzhenoii nakazom Ministerstva yustytisii Ukrainy vid 8 zhovtnia 1998 r. № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> [in Ukrainian].
6. Kochenov, M.M. (1977). *Sudebno-psykholohyeheskaia ekspertiza*. Moscow: VYYPRMPP [in Russian].
7. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13. 04. 2012 r. № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
8. Makarova, N.H. (2012). K voprosu o sushchnosti psykhycheskykh protsessov, psykhycheskykh sostoianyi y psykhycheskykh svoistv. *Pedahohyka y psykholohyia: proshloe, nastoiashchee, budushchee: mezhdunar. zaoch. nauch.-prakt. konf., Novosybyrsk, 25 yiunia 2012*. URL: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/3260-2012-06-30-18-25-56> [in Russian].
9. Nykandrov, V.V. (2009). *Psykhohohyia*. Moscow: Volters Kluver [in Russian].
10. Polshchikov, V.V. (2013). *Rozkryttia vbyvstv. Osoblyvosti rozsliduvannia nerokrytykh ubyvstv mynulykh rokiv*. Mariupol: Novyi myr [in Ukrainian].
11. *Psykhycheskye svoistva*. URL: <https://psychiatry.academic.ru> [in Russian].

Getman G. M., PhD in Law, principal research scientist worker of the Research institute of the Study of crime problems named by Academician V. V. Stashis of the National Academy of Legal sciences of Ukraine, Ukraine, Kharkiv.

e-mail : galinagetman@gmail.com ; ORCID 0000-0003-0872-3660

Obtaining psychological information about the identity of the unknown criminal during interrogation in terms of the adversarial criminal process

The article is an analysis of the investigative (search) actions – questioning, as one of the most informative investigative (search) actions in conditions of the use of psychological knowledge and the ability to attract a skilled psychologist, with the aim of obtaining new knowledge about the identity of the criminal.

Investigators actions are actions aimed to obtaining (collecting) evidence or verification of already obtained evidence in a particular criminal proceeding. Interrogation is the most common investigative action, along with is complex.

Interrogation is a complex process of information exchange between the investigator and the interrogated person, during which the investigator must obtain from the interrogated the maximum of important information about the identity of the unknown criminal. It should be understood that, in order to model the identity of an unknown criminal, the subject of interrogation should include obtaining such information from the interrogated person, which directly indicate the physical, physiological and psychological characteristics of the identity of the unknown criminal. In our study, we pay attention to the interrogation of witnesses (eyewitnesses) and the victim.

Modeling the identity of an unknown criminal during the psychological forensic research is the construction of a model by a specialist psychologist or forensic expert psychologist, which reveals the psychological abilities properties, qualities and processes (motives, needs, motivations, feelings, emotions, representations, perceptions, orientations, intellectual abilities, etc.), that explains the essence of the behavior of a particular person, reveals such characteristics that reflect the attitude of an unknown criminal to the actions performed by him (inaction), to the environment and to himself during, as well as to the Commission of a crime and after its commission.

Keywords: interrogation; adversarial criminal proceedings; the identity of an unknown offender; specialist psychologist; forensic psychological examination.

Рекомендоване цитування: Гетьман Г. М. Отримання психологічної інформації щодо особи невідомого злочинця під час проведення допиту в умовах змагального кримінального процесу. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 226–233. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.166844>.

Suggested Citation: Getman, G.M. (2019). Otrymattia psykholohichnoi informatsii shchodo osoby nevidomoho zlochynsya pid chas provedennia dopytu v umovakh zmahalnoho kryminalnoho protsesu [Obtaining Psychological Information About the Identity of the Unknown Criminal During Interrogation in Terms of the Adversarial Criminal Process]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*, issue 146, 226–233. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.166844> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 13.05.2019 р.